

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

بیان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

اقدامات معاویه در جهت کسب، حفظ و گسترش قدرت

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر سید محمد تقی آل سید غفور

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر علی الهامی

دانش پژوه:

محمد قسیم عباسی

سال ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۷۶۳
تاریخ ثبت:

تقدیم و اهداء:

امید است این اثر ناقابل مورد رضایت و قبول خاطر مبارک
یگانه دوران، نازدانه آفرینش، امام عصر عجل الله تعالی فرجه
الشریف و روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء قرار
گیرد.

نوشتار حاضر را تقدیم می‌کنم به پدر و مادر عزیزم و استاد
گران‌قدر، جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج آقای روحانی
کاشمیری زید عزه.

تقدیر و تشکر:

شکر و سپاس خدای را که توفیق تحقیق و تدوین نوشتار حاضر را عنایت فرمود.

بر خود لازم می دانم از «باب من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» از استاد محترم راهنما، حجة الاسلام دکتر سید محمد تقی آل سید غفور و استاد محترم مشاور حجة الاسلام دکتر علی الهامی به خاطر زحمات و راهنمایی های ارزشمندشان تقدیر و تشکر نمایم.

هم چنین از مسئولین و دست اندرکاران محترم مرکز جهانی علوم اسلامی به ویژه عزیزان بخش پایان نامه مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی که با سعه صدر، کمال همکاری را با ما نمودند، تشکر نمایم.

چکیده:

مباحث مطرح شده در این پژوهش را می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد.

۱- موضوع اصلی ما در این پژوهش این است که، معاویه چگونه و با چه اقداماتی توانست در برابر علی علیه السلام و امام حسن مجتبی علیه السلام به پیروزی دست یابد و مدت بیست سال بر مسند حکومت تکیه زند.

۲- ابن خلدون برای تغییر دولت نظریه عصیبت را مطرح کرده است. یعنی، روحیه اتحاد و هم‌بستگی بر اساس هم‌خونی، هم‌پیمانی و هم‌کیشی که در فصل اول به آن پرداخته شده است.

۳- در فصل دوم، ابتدا زمینه عصیبت‌های چهارگانه معاویه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و جایگاه قبیله قریش بویژه بنی امیه در میان اهل شام و دیگر قبایل مشخص شده است. نگاه به شرح و توضیح برخی اقدامات فرهنگی، سیاسی، نظامی و اقتصادی او در مدت بیست سال ولایت شام، پرداخته شده است.

سپس اقدامات مهم او - بعد از کشته شدن عثمان - در راستای بهره‌برداری از زمینه‌های یاد شده و تشکیل و ایجاد عصیبت قوی و مقتدر و چگونگی مقابله با حکومت امام علی علیه السلام و تحمیل صلح بر امام حسن مجتبی علیه السلام، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

۴- در فصل سوم به جایگاه تزویر، تهدید و قتل در اقدامات معاویه برای کسب و حفظ قدرت پرداخته شده است به عبارت دیگر راهکارهای زیرکانه و بعضاً نهانی او در چگونگی جمع‌آوری مردم و تحریک آنان برای جنگ با امام علی علیه السلام در جهت کسب قدرت از قبیل: تبلیغ، تهدید، تطمیع و... تبیین شده است و در ادامه، راه کارهای اساسی معاویه در راستای حفظ قدرت، از قبیل: انتخاب فرمانداران زیرک، استبداد و فشار و کشتار مخالفین، ارزیابی و تحلیل شده است.

۵- در فصل چهارم جایگاه دین در اقدامات معاویه بررسی شده است در قسمت اول به اقدامات دینی معاویه برای کسب قدرت از قبیل: طرح مسأله خون‌خواهی عثمان،

بهره‌گیری از موقعیت شخصیت‌های دینی و القاب مذهبی اشاره شده و در قسمت دوم استفاده‌های معاویه از دین در جهت حفظ قدرت همانند: منع از نقل حدیث، جعل حدیث و تصرف در قوانین شرعی، بیان شده است.

۶- در فصل پنجم اقدامات معاویه در جهت کسب بیشتر ثروت و نیز جنگ‌های او در راستای گسترش قلمرو سیاسی با امپراتوری‌های فارس، روم و آفریقا تبیین شده است.

فهرست مندرجات

۱	مقدمه: طرح تحقیق
۲	تبیین موضوع و بیان سؤال اصلی:
۵	واژگان کلیدی:
۵	پیشینه تحقیق:
۷	ضرورت تحقیق:
۹	فرضیه‌ها:
۱۰	هدف‌ها:
۱۰	جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق:
۱۰	روش تحقیق:
۱۰	روش و ابزار گردآوری اطلاعات:
۱۱	سازماندهی تحقیق:
۱۲	فصل اول: تبیین نظریه سیاسی ابن خلدون
۱۳	مقدمه:
۱۴	معنای لغوی عصیبت:
۱۴	تعریف اصطلاحی عصیبت:
۱۶	تاریخچه عصیبت:
۱۸	منشأ عصیبت:
۱۸	(۱) فطرت:
۱۹	(۲) حسب و نسب:
۲۰	(۳) دین:
۲۱	(۴) محیط و نوع معیشت:
۲۲	(۵) حلف و ولاء:
۲۳	علل انهدام عصیبت:
۲۳	جنگ از دیدگاه ابن خلدون:
۲۴	عوامل پیروزی در جنگ:
۲۴	الف: عوامل آشکار:

۲۴	ب: عوامل نهان:
۲۴	انواع دولت‌ها براساس سیاست‌ها:
۲۶	حقیقت ملک:
۲۶	عوامل بقاء ملک:
۲۷	عوامل ضعف و انقراض:
۲۷	فرایند صعود و نزول دولت:
۲۹	وضعیت فرهنگی سیاسی قبایل
۳۰	تعریف قبیله:
۳۱	شعبه‌های قبایل عرب:
۳۲	جایگاه قبیله قریش:
۳۳	فرهنگ قبیله‌ای:
۳۴	(الف) رئیس قبیله:
۳۵	(ب) جایگاه رئیس و رعیت:
۳۶	(ج) حمایت افراد از یکدیگر:
۳۷	(د) خونخواهی و انتقام:
۳۸	خلاصه:
۳۹	فصل دوم: معاویه و عصیت
۴۱	زمینه‌های عصیت معاویه:
۴۱	اول: عصیت قبیله‌ای
۴۲	(الف) قدرت دینی قریش:
۴۳	(ب) قدرت نظامی قریش:
۴۴	(ج) قدرت اقتصادی قریش:
۴۶	دوم و سوم: عصیت حلف و ولاء
۴۹	چهارم: عصیت دینی
۵۰	جلوگیری از نشر معارف در شام
۵۰	(الف) منع از نقل حدیث
۵۰	(ب) بیرون راندن اصحاب اندیشه از شام

۵۱	اول: ابوذر غفاری
۵۲	دوم: عبادة بن صامت:
۵۴	سوم: قراء کوفه:
۵۵	عنایت و یژده خلفا به معاویه:
۶۲	ایجاد عصیت
۶۳	نقش معاویه در جنگ جمل:
۶۶	محور اول: عصیت قومی
۶۹	تحلیل مختصری از نامه‌های معاویه
۷۲	محور دوم و سوم: عصیت حلف و ولای
۷۲	طرح عمر و عاص:
۷۳	ویژگی‌های شرحبیل:
۷۵	چگونگی جذب شرحبیل:
۷۶	استیجار شرحبیل:
۷۹	بیعت قبیله کلب
۸۰	محور چهارم: عصیت دینی
۸۱	ترکیب قبایلی شام در جنگ صفین:
۸۳	گزارش جنگ صفین:
۸۵	فتح مصر
۸۸	آشوب بصره:
۹۰	تحمیل صلح بر امام حسن علیه السلام :
۹۴	خلاصه:
۹۶	فصل سوم: اقدامات نهانی معاویه
۹۷	مقدمه:
۹۸	اقدامات برای کسب قدرت
۹۸	اول: تبلیغات
۹۹	الف) تبلیغات برای کسب قدرت
۹۹	اسطوره سازی:

۱۰۱	تبلیغات فعال:
۱۰۱	۱- تبلیغات تثبیتی:
۱۰۱	۲- تبلیغات تخریبی:
۱۰۲	ب) تبلیغات برای حفظ قدرت:
۱۰۳	اسطوره سازی:
۱۰۴	تبلیغات تثبیتی:
۱۰۴	تبلیغات تخریبی:
۱۰۵	ج) سیاست شایعه سازی:
۱۰۶	د) شبکه جاسوسی معاویه:
۱۰۷	دوم: مشتبه نمودن امر بر افراد متنفذ و عوام
۱۱۲	سوم: سیاست تطمیغ
۱۱۵	چهارم: تهدید
۱۱۸	«پنجم» رعب و وحشت
۱۲۴	اقدامات برای حفظ قدرت
۱۲۴	۱- تعیین کارگزاران با تفویض اختیارات
۱۲۷	۲- استبداد و فشار:
۱۳۱	۳- کشتار مخالفین:
۱۳۱	الف) کشتار شیعیان
۱۳۱	حجر بن عدی:
۱۳۴	عمرو بن حمق خزاعی:
۱۳۴	ب) کشتار خوارج:
۱۳۸	ج) کشتار برای جانشینی یزید:
۱۴۰	۴- حفظ نیروهای موافق با بخشش هدیه:
۱۴۴	۵- حلم معاویه:
۱۴۸	خلاصه:
۱۴۹	فصل چهارم: دین و معاویه:
۱۵۰	مقدمه:

۱۵۱	الف - اقدامات دینی برای کسب قدرت
۱۵۱	اول: خون خواهی عثمان
۱۵۲	دوم: بهره‌گیری از شخصیت‌های مذهبی
۱۵۲	سوم: القاب مذهبی
۱۵۵	ب - اقدامات دینی برای حفظ قدرت
۱۵۵	اول: ترویج جبرگرایی
۱۵۸	دوم: جلوگیری از انتشار احادیث پیامبر اسلام ﷺ
۱۶۰	سوم: جعل حدیث
۱۶۲	الف: مذمت علی علیه السلام
۱۶۲	ب: مدح خلفاء و صحابه
۱۶۶	ج: فضیلت شام
۱۶۷	چهارم: ترویج سب و لعن امام علی علیه السلام
۱۷۰	پنجم: تصرف در قوانین شرعی
۱۷۳	خلاصه:
۱۷۵	فصل پنجم: افزون‌طلبی و گسترش قلمرو سیاسی:
۱۷۶	۱ - تجمل‌گرایی و ثروت‌اندوزی:
۱۷۸	۲ - توسعه قلمرو سیاسی:
۱۷۹	اول: فتح بلاد فارس
۱۸۰	دوم: روم
۱۸۱	سوم: آفریقا
۱۸۱	۳ - جنگ‌های دریایی معاویه
۱۸۴	نتیجه‌گیری:
۱۸۴	مقدمه: ابعاد شخصیتی معاویه
۱۸۴	مرحله اول: در اختیار گرفتن شامیان
۱۸۵	مرحله دوم: پیروزی در مبارزه
۱۸۷	مرحله سوم: تحکیم سلطه
۱۸۷	مرحله چهارم: افزون‌طلبی

ارزیابی نظریه ابن خلدون: ۱۸۸

فهرست منابع ۱۹۶

مقدمه

طرح تحقیق

طرح تحقیق

تبیین موضوع و بیان سؤال اصلی:

کشته شدن عثمان بن عفان، (خلیفه سوم) آن‌هم به دست گروهی از مسلمانان، زنگ بیداری و هوشیاری جامعه اسلامی را به صدا در آورد. نخبگان و دانایان جامعه و نیز اکثر عوام دریافتند که وجود رهبر صالح و دلسوز رکن اساسی حفظ دست آوردهای اسلام و گسترش عدالت در میان امت است.

در حقیقت نارضایتی مردم از عثمان بن عفان به جهت سیاست‌های قوم‌گرایانه و گماردن کارگزاران نالایق و ظالم بود و از طرف دیگر، دخل و تصرف عثمان در برخی مسائل دینی و مذهبی مزید بر علت شد. بعد از عثمان، اهل مدینه و دیگر مسلمانان، که از سایر بلاد اسلامی به خاطر مسایل سیاسی در مدینه حضور داشتند از روی آگاهی و شناخت به درب خانه حضرت علی علیه السلام هجوم آوردند تا با آن حضرت بیعت نمایند.

ویژگی‌های سیاسی و فضایل و کمالات اسلامی و انسانی و نیز پیشینه اسلامی آن حضرت، منشأ این اقبال عمومی بود.

امام علی علیه السلام بیش از همه به انحرافات و کجروی‌هایی که در جامعه اسلامی پدید آمده بود، آگاه بود و می‌دانست که اصلاح این انحرافات و راست نمودن این کجی‌ها کمر بسیاری را می‌شکند و ثروت‌ها و قدرت‌های باد آورده خیلی‌ها را زیر سؤال می‌برد.

لذا می‌بینیم امام، چند مرتبه جواب منفی می‌دهد و می‌فرماید: «دَعَوْنِي وَالتَّمَسُّوْ غَيْرِي»

امام که با استقامت و اصرار فراوان مردم مواجه می‌شود بالاخره افسار این حیوان رمیده را به دست می‌گیرد به امید آن‌که بتواند حق مظلومی را از ظالمی بازستاند و احکام

قرآن و اسلام را پیاده کند. در عین حال به مردم هشدار می دهد که فتنه ها در پیش است مواظب باشند.

آن حضرت به مجردی که رهبری جامعه اسلامی را به دست گرفت در اولین اقدام تمام کارگزاران نالایق و ثروت اندوز را که غالباً از بنی امیه بودند، عزل و افراد صالح، لایق و مورد اطمینان را بدون در نظر گرفتن روابط قومی و قبیله ای، انتخاب کرده و به اقصی نقاط بلاد اسلامی فرستادند.

در این میان یکی از کارگزاران خلیفه دوم و سوم، از خاندان های اصیل عرب و از ایل و تبار صاحبان قدرت و زور، حکم عزل خود را نپذیرفت. او که از پایگاه مردمی در شام برخوردار بود با اتکاء به همین پشتوانه مردمی علم مخالفت و جبهه گیری در مقابل حکومت مرکزی را برافراشت و توانست در مدت کم تر از شش سال «از سال ۳۵ ق تا ۴۱ ق» حکومت را به دست گیرد و بر اریکه قدرت تکیه زند و سال ۴۱ را سال عام الجماعة نامد یعنی، سالی که همه بلاد اسلامی تحت حکم رانی او قرار گرفته است. او کسی نبود جز معاویه بن ابوسفیان که توانست قریب به بیست سال بر این مسند باقی بماند.

حال سؤال اصلی این است که: معاویه بن ابی سفیان چه شیوه ها و ابزار سیاسی را به کار گرفت؟ و با چه اقداماتی توانست به هدف خویش که تکیه بر مسند قدرت بود، نایل آید و مدت ۲۰ سال قدرت را در قبضه خود نگه دارد؟

پیروزی، آن هم در مقابل شخصیت های که تاریخ نمونه ای برای آنها سراغ ندارد کسانی که جانشین حقیقی رسول خدا ﷺ بوده اند، کار آسانی نیست.

البته ما برای یافتن پاسخ صحیح، حرکت خود را بر اساس نظریه سیاسی ابن خلدون^(۱) در دگرگونی دولت ها، آغاز کرده و ادامه می دهیم و برای تبیین بیشتر

۱- عبدالرحمن محمد بن خلدون حضرمی. فیلسوف تاریخ و جامعه شناس و مورخ بزرگ اسلامی در سال ۷۳۲ هجری قمری در تونس متولد شد. خانواده ابن خلدون، اهل فضل و ادب و سیاست بوده و از مکتب و موقعیت اجتماعی ویژه ای برخوردار بوده است. ابن خاندان که در اندلس مقیم بوده به خاطر جنگ های داخلی اندلس و تعرضات مسیحیان از آنجا به افریقه مهاجرت کرده و در نتیجه ابن خلدون در تونس به دنیا آمد.

موضوع، برخی مفاهیم عنوان را به صورت مختصر توضیح می دهیم.

(الف) - اقدامات: منظور از اقدامات، تمام اعمال و کارهایی است که معاویه برای رسیدن به قدرت و حفظ و گسترش آن، انجام داده و ابن خلدون نیز در نظریه خود به آن عوامل اشاره کرده است.

(ب) - قدرت: قدرت در لغت به معنای نیرو و توان است^(۱) و در تعریف آن گفته‌اند: «قدرت پدیده‌ای است جهانی، زیرا در هر رابطه‌ای تصویر و جنبه‌ای از قدرت به چشم می خورد»^(۲) بنابراین، قدرت به لحاظ مواردش انواع و اقسام فراوانی دارد و منظور ما در این نوشتار از قدرت، همان قدرت سیاسی و حاکمیت است و این که معاویه با چه اقداماتی توانست حاکمیت را به دست گیرد.

عناصر تشکیل دهنده قدرت بسیار است از جمله: حیثیت بین المللی، جمعیت، وسعت سرزمین، توان اکتشاف، منابع زیرزمینی، توان رهبری و فرماندهی، ثبات سیاسی، وحدت نژادی، توان مالی، موقعیت جغرافیایی، تقدیس حکومت، وجود ارتباطات قوی،...^(۳)

در ابتدا ادبیات، قرآن، سنت، حدیث، اصول فقه و کلام را فراگرفت و سپس با فلسفه، منطق، ریاضیات، نجوم، طب و تاریخ آشنا گردید.

پدرش و همچنین ابو عبد الله محمد ابن ابراهیم ابلی از معلمان وی بوده‌اند. از جوانی در عین اشتغال به فراگیری علوم و فنون معاصر خود، وارد کارهای اداری و سیاسی شد. و از کاتبی و حاجبی و پرده‌داری به وزارت و صدارت و سرانجام به سفارت و قضاوت و معلمی طی طریق نمود.

قبل از عزیمت به قاهره و مصر، مدت چهار سال در قلعه ابن سلامه (که امروزه در الجزایر واقع می‌باشد) عزلت و گوشه نشینی اختیار کرد و به تدوین کتاب «العبر» پرداخت و مقدمه معروف خود را در آن محل تألیف نمود و سپس برای دست یابی به منابع و مصادر تاریخی جهت تألیف کتاب تاریخ خود به قاهره شتافت و مدتی به سمت قاضی القضاتی مالکیان اشتغال داشت و در جامعه الازهر به تدریس می‌پرداخت. در همین ایام در عین ترک کارهای سیاسی، به دمشق رفت و با تیمور لنگ ملاقات نمود. (۸۰۳ هجری قمری) و مجدداً به قاهره مراجعت نمود. و در همان شهر ماند تا در سال ۸۰۸ هجری قمری وفات یافت. «سیری در اندیشه‌های اجتماعی مسلمین، محمود

نقیسی، ص ۱۲۷. ۱- عمید، حسن، فرهنگ عمید، ماده «قدرت»

۲- مدنی، سید جلال الدین، مبانی و کلیات علوم سیاسی، نشر علامه، ۱۳۷۴، ص ۱۰۱

۳- همان، ص ۱۰۶

ابن خلدون معتقد است که تنها با عصبیت می توان به قدرت رسید و در هنگام تبیین نظریه عصبیت به برخی از عوامل فوق نیز اشاره میکند.

واژگان کلیدی:

عصبیت، قدرت، خون خواهی، نیرنگ، تطمیع

پیشینه تحقیق:

معاویة بن ابی سفیان یکی از شخصیت های تاثیر گذار در تاریخ اسلام است و تأثیر شگرف او در قرن اول اسلام، جای نقض و خدشه ندارد. گروهی از مسلمین و از پیروان خط معاویة بن ابی سفیان تا چند قرن او را خلیفه چهارم دانسته و به عنوان خلیفه مسلمین بعد از عثمان معرفی می کردند.^(۱)

به این جهت، بسیاری از اندیشمندان اسلامی و حتی غیر اسلامی درباره تفکرات و اعمال سیاسی و غیر سیاسی او مطالب فراوانی گفته و نوشته اند.

برخی از نویسندگان همانند ابن تیمیه و ابن خلدون به طرف داری و جانبداری از سیاست ها و اقدامات او برخاسته و تمام هم و غم خود را در جهت تبیین افکار و اعمال او به کار برده و با تصرف در برخی مستندات تاریخی به توجیه و تاویل اقدامات او، پرداخته و وی را در ردیف دیگر خلفاء رسول الله ﷺ قرار داده اند.

ابن خلدون می نویسد:

سزاوار است دولت معاویه و اخبار آن با دولت خلفا ذکر شود زیرا، او در عدالت و فضیلت و صحابی بودن هم رتبه آنان است.^(۲)

در مقابل، بسیاری از بزرگان و محققان اعم از شیعه و سنی باب انتقاد بر معاویه را

۱- جعفریان، رسول، تاریخ خلفا، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ص ۳۹۷

۲- ابن خلدون، عبدالرحمن، کتاب العبر و دیوان المبتدء والخبر....، دار احیاء التراث، بیروت، چاپ نهم، ج ۲،

گشوده و به نقد اعمال و افعال او پرداخته و کتاب‌هایی در جواز سب، لعن و کفر معاویه به رشته تحریر در آورده‌اند.

برخی از کتب و رسائلی که درباره معاویه نوشته‌اند از این قرار است:

- (۱) معاویة بن ابی سفیان بسام العسلی.
- (۲) معاویة الرجل الذی انشأ دولة ابراهیم الایاری.
- (۳) مرویات خلافة معاویة فی تاریخ الطبری خالد بن محمد الغیث.
- (۴) معاویة فی المیزان عباس محمود العقاد.
- (۵) تنزیه خال المؤمنین، معاویة بن ابی سفیان من الظلم و الفسق . محمد بن الحسین

الفراء

- (۶) سؤال فی معاویة بن ابی سفیان ابن تیمیه.
- (۷) معاویة امام محكمة الجزاء باقر شریف القرشی.
- (۸) النصایح الکافیة لمن یتولی معاویة محمد بن عقیل حضرمی.
- (۹) سیاست تبلیغاتی معاویة علیرضا عسکری
- (۱۰) معاویة، سر دسته تبهکاران محمد و حید گلپایگانی.

علاوه بر اینها می‌توان گفت: هیچ کتاب تاریخی، سیره‌ای و رجالی نیست جز این که بخش‌هایی از آن به تاریخ شام و معاویة بن ابی سفیان اختصاص داده شده است.

با این حال تا آنجائی که این جانب تتبع کردم، کتابی که به صورت مستقل به موضوع معاویة و قدرت پرداخته باشد، نیافتم و کتاب ابراهیم الایاری که در قطع جیبی چاپ شده، فقط چند صفحه در باره حکومت معاویة نوشته است و علیرضا عسکری نیز تنها به بسط و توضیح سیاست تبلیغاتی معاویة پرداخته است و عباس محمود عقاد با طرح شواهد، مدارک و تحلیل‌های فراوان، ملوکانه بودن حکومت معاویة را اثبات کرده است و چهار کتاب اخیر که از جانب شیعیان به رشته تحریر در آمده است در مذمت معاویة و اثبات لعن و کفر او با مدارک فراوان قرآنی، روایی و تاریخی سنگ تمام گذاشته‌اند.

کتاب‌های مذکور به طور کلی در سه محور تألیف شده است.

اول: توضیح و تشریح دوران‌های مختلف زندگی معاویه و امتیازات و خصلت‌های فردی او. (کتاب‌های شماره ۱ و ۲).

دوم: دفاع و توجیه اقدامات، افکار و رفتار معاویه در حوزه دین، سیاست و اجتماع و تعریف و تمجید بی‌محابا از معاویه بن ابی سفیان. (کتاب‌های شماره ۳، ۵ و ۶).
سوم: توضیح و نقد دینی اقدامات و اعمال غیر اسلامی معاویه و ذکر اخبار و آیات وارده در مذمت بنی امیه و اثبات کفر و زندیق بودن او. (کتاب‌های شماره ۷، ۸، ۹، ۱۰).

ضرورت تحقیق:

ضرورت پرداختن به این بحث از چند جهت خود را نمایان می‌کند.

(الف) نمایاندن چهره حقیقی معاویه در مواجهه با قدرت.

معاویه بن ابی سفیان از جمله چهره‌های پذیرفته شده نزد جمهور اهل سنت است. طوایف مختلفی از مسلمانان نسبت به او ابراز محبت و ارادت می‌کنند و برخی نیز خلیفه مسلمانان را بعد از عثمان، معاویه بن ابی سفیان می‌دانند.

البته از جنبه ظاهر و نگاه ظاهر پسند، معاویه در بسط و گسترش سلطه اسلامی نقش مهمی ایفا کرده است. در زمان ابوبکر و با دستور او وارد مبارزات، جنگ‌ها و فتوحات اسلامی شد و توانست شهرهائی با معیت دیگر فرماندهان و نیز شهرهای را با فرماندهی خود فتح کند که در نتیجه اموال و ثروت‌های هنگفتی نصیب مسلمانان شد.

از حیث مذهبی خال المؤمنین برادر زن پیامبر ﷺ و کاتب آن حضرت شناخته شد. و از منظر اصالت خانوادگی به گفته ابن خلدون باید او را در زمره خداوندان عصیبت قرار داد. در جنبه سیاسی، سیاست و نوع حکومت داری معاویه بسیار ظریف و زندانه بود. طوری که در زمان حکومت او امنیت نسبی در سراسر سرزمین‌های پهناور اسلامی برقرار شد و وضعیت عمومی مسلمانان بهبود نسبی یافت.

به این جهات و جهاتی دیگر عامه اهل سنت ارادت خاصی به او دارند و ابراز این ارادت در سایر کشورهای اسلامی به وضوح مشاهده می‌شود. صاحب کتاب شذرات الذهب می‌نویسد:

معاویه ملاک و میزان محبت صحابه است. (۱)

و همین نویسندگان می‌نویسد: از امام احمد بن حنبل رضی الله عنه سؤال شد: معاویه

افضل است یا عمر بن عبد العزیز؟

او در جواب گفت: گرد و غبار روی بینی اسب معاویه در رکاب رسول خدا، بهتر

است از عمر بن عبد العزیز. (۲)

و همین‌طور احادیث بی‌شماری در فضیلت معاویه از زبان رسول اکرم ﷺ مطرح

کرده‌اند و برخی تا آن‌جا پیش رفته‌اند که او را در حد و اندازه پیامبر ﷺ معرفی

کرده‌اند. (۳)

با این توضیحات به نظر می‌رسد، شناخت و غبار زدائی از چهره دو گانه معاویه و

پرداختن به اعمال و رفتار او در مواجهه با قدرت، از ضروری‌ترین مباحث به شمار رود.

(ب) گروهی از پیروان مکتب اسلام، تمام اقدامات و سیاست‌های معاویه را در جهت

احیاء و زنده کردن ناسیونالیست عربی مطرح می‌کنند و لقب احیاگر عرب و زنده کننده

تمدن عرب را زینده او می‌دانند. زیرا، در زمان او بود که اعراب در حیطة وسیعی از

دنیا، آقایی و سروری داشتند، اما با تأمل در متون تاریخی و دقت و تحلیل گفته‌ها و

خطبه‌های بزرگان و حتی کلمات کوتاه و رجزهای لشکریان خود معاویه، به دست

می‌آید که هدف اصلی و اساسی معاویه سلطنت و ملک بوده تا به این وسیله به ریشه و

اساس اسلام ضربه زند، نه زنده کردن روح عربی اگر چه در این راه نیز قدم‌های برداشت.

۱- ابی الفلاح عبدالحی بن العماد الحنبلی متوفی «۱۰۸۹» شذرات الذهب ج ۱، ص ۶۴ حوادث سال ۶۰ هـ ق.

۲- همان ص ۶۴.

۳- رک، تاریخ مدینه دمشق ج ۳ و سیر اعلام النبلاء ج ۴، ص ۲۸۰ به بعد.